

ULLA-MAIJA PELTONEN

Muistaa vai unohtaa? Vuoden 1918 vaikea historia

Vaikean historian perinpohjaisella selvittämällä on suuri merkitys, sillä tutkimustieto edistää kiteytyneiden totuuksien vertailua ja sovittamista toisiinsa. Pelkkä totuuksien toistaminen sumentaa perustavan kysymyksen muistamisesta ja estää vapauttavan suremisen. Trauman purkaminen liittyy kysymykseen, kenellä on oikeus sanoa, mitä menneisyydestä muistetaan ja unohtetaan. Toisto ja purkaminen ovat sisäkkäisiä muistamisen muotoja ja ne ovat kiinteässä yhteydessä yhteiskuntapoliittisiin ja kulttuurisiin muutoksiin. Mitä sisällissodasta olisi hyvä muistaa ja miksi sekä kenellä on oikeus kertoa menneisyydestä? Miten vaikeaa muistoa tulisi ylläpitää? Dosentti Ulla-Maija Peltosen artikkeli perustuu Eino Jutikkala -luentoon Historian päivillä 25.10.2003 Helsingin yliopistossa sekä tekijän tänä vuonna ilmestyneeseen tutkimukseen *Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*.

Otsikon kysymys liittyy laajempaan ongelmaan: Miten yksityiset ihmiset ja valtiot selviävät väkivaltaisista yhteiskunnallisista konflikteista?¹ Joukkotuhon ja kansanmurhan käsittelyssä järjestyneen yhteiskunnan oikeudellinen ideaali – oikeudenkäynti, syy-

listen etsiminen ja rangaistus – käy mahdolliseksi, koska uhreja ja tekoihin syylistyneitä on liikaa. Kollektiivisen väkivallan käsittely ei ole juridiikkaa, vaan akuuttia kulttuurista kriisin hallintaa.²

Ratkaisuja on monia. Jotkut maat yksinkertaisesti unohtavat menneisyytensä ja yrittävät kannustaa ihmisiä kansalliseen muistintuomenetykseen. Ongelma vain on, että uhrin eivät unohtaa, koska he eivät voi unohtaa. Monissa tapauksissa jälkihoito on liittynyt suoraan valtiollisen johdon, armeijan ja talouden lähtökohtiin.

Joukkotuhon käsittely sisältää kahtalaisen menneisyydessä vellomisen vaaran: liiallisen muistamisen tai täydellisen unohtamisen. Asiat ovat liian kipeitä muistaa ja liian vaikeita unohtaa. Kuitenkin väkivaltaisuusien nostaminen yksityiseltä tasolta julkiseen käsittelyyn, vastuunottaminen, pyrkiminen oikeudenmukaisuuteen ja totuuteen ovat välttämättömiä. Useat tutkijat ovat korostaneet laillisuuteen perustuvan vastuunoton rinnalla moraalisen vastuunottamisen merkitystä.³

Kaikki sodat jättävät muistojen rintamat. Sisällissotien jälkeinen taistelu muistojen vaalimisesta konkretisoituu kahtiajakautuneessa julkisuudessa erillisinä muistojulkaisuina, muistojuhlina ja muistomerkkeinä. Paikallisyhteisöissä kahden eri maailman rajaa ilmensivät Suomessa näkyvästi hyvin pitkään työväentalo ja suojeluskuntatalo, työväen urheiluseura ja porvarillinen urheiluseura sekä työväen osuuskauppa ja ”puolueeton osuuskauppa”.⁴ Vuoden 1918 sisällissodan väkivaltaiset kuolemat ja hävinneen puolen vainajien kohtelu synnyttivät muistamisen ja unohtamisen valtataistelun.

Vuoden 1918 sisällissota näkyy maisemassa hautausmailla ja asutuskeskuksissa. Hautausmailla rinnakkain – usein näköetäisyyden päässä toisistaan – sijaitsevat punaisten ja valkoisten muistomerkit kantavat mukanaan jakautunutta muistia.⁵

Olennaista onkin kysyä, mitä asioita julkisuudessa ja yksityisyydessä voidaan käsitellä, mitä ei? Monet toisen maailmansodan tuhoamisleirien traumaa tutkineet ovat osoittaneet, että kuuliija kokee kansanmurhan hämmentävänä tunteena, loukkauksena, tyrmistyksenä, kauhuna ja pelkona.⁶ Traumaattisten kokemusten aiheuttamaa tunnetta syyllisyydestä ja vastuullisuudesta on vaikea kohdata. Vaikeneminen tai pyrkimys unohtaa voidaan selittää ristiriitaisen tunteiden ja järjen sovitteluksi, sillä vaikeneminen yksinkertaistaa ja helpottaa arkielämän sujumista ja vaikenemalla asia suljetaan pois päiväjärjestyksestä. Vaikeneamiseen liittyy suojeleminen ja puolustusreaktio. Vaiteliaisuus voi johtua myös siitä, että kokijan henkilökohtaisissa suhteissa tai poliittisissa mielipiteissä on tapahtunut muutoksia. Vaikeneminen on samalla myös vastuun välttämistä ja näin mutkikkaalla tavalla sidoksissa konfliktiin ja vuoropuheluun poliittisten ja kulttuuristen arvojen välillä. Kaikki muisti on valikoivaa. Hiljaisuuden vääjäämätön elementti viittaa kuitenkin käsitykseen totuudesta, joka kiinnittyy pikemminkin muistiin kuin unohtukseen.⁷

Vaikeneminen ulottui vuonna 1918 ja pitkään sen jälkeenkin elämän kaikille alueille. Halu unohtaa, muuttaa tai parannella mennyttä oman ajattelun ja oman nykyhetken edun mukaiseksi ovat kaikki muistin politiikan ilmentymiä. Toisiinsa kietoutuneet yksilöllinen historiallinen kokemus ja kollektiivinen historiallinen tietoisuus välitetään jälkipolville kertomalla ja vaikenemalla. Kertojalla on syynsä unohtaa, muuttaa tai parannella menneisyyttä. Tutkijan tehtävä on pohtia mitä tästä voidaan päätellä. Useat historiantutkijat ovat kyseenalaistaneet varman tiedon mahdollisuuden ja korostaneet sen sijaan hedelmällisen tiedon tarjoamia mahdollisuuksia totuuden tavoittamiseksi.⁸

Muistin politiikka ja jakautuneet muistot ilmenevät paljaina sisällissodan kummankin

osapuolen muistojulkaisuissa. Kirjailija Elsa Hästesko, vuodesta 1935 Elsa Heporauta, toimitti vuosina 1918–19 kolme osaa *San-karipoikia*-teosta, joka oli muistojulkaisu alle 20-vuotiaille henkensä menettäneille voittaneen puolen pojille. Hästesko esittää ensimmäisen osan alkusanoissa tärkeän kysymyksen: ”Mikä sai alaikäiset, miltei lapset liikkeelle heti kansalaissodan alussa, johtiko heidät mukaan joukkohurma, yllytys vai vakaumus?” Hän jätti kysymyksen valitettavasti lukijan ratkaistavaksi esittämättä ollenkaan omia ajatuksiaan. Samalla hän vielä esittää, että teos ”tahtoo säilyttää näiden nuorten muiston jälkipolville”.⁹ Teos sai seuraavana vuonna jatko-osan, jossa eri kirjoittajat esittelivät lyhyissä artikkeleissaan lähes seitsemänkymmenen nuoren vainajan elämää ja heidän jälkeensä jättämää perintöä. Kolmannen osan (1919) loppulausees-

1. Vrt. Shosana Felman & Dori Laub (1992) *Testimony. Crises of witnessing in Literature, Psychoanalysis, and History*. New York and London: Routledge, xv, xvii–xvi, Antoon van den Braembussche (2000) 'History and Memory. Some comments on recent developments', teoksessa Pauli Kettunen & Auli Kultanen & Timo Soikkanen (toim.) (2000) *Jäljillä. Kirjoituksesta historian ongelmista*. Osa 1. Juhlakirja Jorma Kalelalle 12.11.2000. Turku: Turun yliopisto, 73.

2. Vrt. Martha Minow (1998) *Between Vengeance and Forgiveness. Facing History and Mass Violence*. Foreword by Richard J. Goldstone. Boston: Beacon Press, 3–7.

3. Minow (1998) 10–13.

4. Pauli Kettunen (1987) 'Vuoden 1906 Suomi, vuoden 1918 Suomi, Nyky-Suomi', teoksessa Risto Alapuro et al. (toim.) *Kansa liikkeessä*. Helsinki: Kirjayhtymä, 155–156; Ulla-Maija Peltonen (1996) *Punakapinän muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. SKST 657. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 17.

5. Ulla-Maija Peltonen (2003) *Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*. SKST 894. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

6. Vrt. Felman & Laub (1992) 58.

7. Lawrence L. Langer (1991) *Holocaust Testimonies. The Ruins of Memory*. New Haven and London: Yale University Press.

8. Natalie Zemon Davis (1987) *Fiction in the Archives, Pardon Tales and Their Tellers in Sixteenth-Century France*. Cambridge: Polity Press; Carlo Ginzburg (1996) *Jobtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Suom. Aulikki Vuola. Helsinki: Gaudeamus; Jorma Kalela (2000) *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Hanki ja Jää, 91.

9. Elsa Hästesko (toim.) (1918) *San-karipoikia. Vapaus-sodassamme kaatuneiden alaikäisten muistoksi I osa*. Hämeenlinna: Karisto, Alkusanana.

sa Hästesko korostaa kansan yksimielisyyden ja yhteenkuuluvaisuuden suurta merkitystä.¹⁰ Vuonna 1927 henkilöhistoriantutkija, lakimies H. J. Boström toimitti Suomen itsenäisyyden kymmenvuotisjuhla-julkaisun *Sankarien muisto*. Teos sisältää lähes viiden tuhannen valkoisella puolella kuolleen pienoiselämäkerran ja valokuvan sekä kuvia sankarimuistomerkeistä. Esipuheessa Boström lausuu julkaisun tavoitteeksi ”koettaa jälkimaailmalle unohduksesta pelastaa niiden henkilöiden nimet ja elämäntarinat, jotka Suomen kohtalonhetkellä antoivat henkensä tulevien sukupolvien hyväksi.”¹¹

Myös sodan toinen osapuoli keräsi valokuvia ja tietoja omista vainajistaan julkaisuja varten. *Tiedonantaja*-lehdessä oli helmikuussa 1928 ilmoitus, jossa kerrottiin, että ”Vuoden 1918 muistot kootaan talteen”, lukijoita kehoitetaan lähettämään lehdelle kuvia vainajista ja sotatapahtumista. Työväen kuvalehti *Itä ja Länsi* julkaisikin neljässä muistojulkaisunumerossaan 1928–29 yhteensä lähes kolmentuhannenneljänsadan vainajan, lehden sanoin ”v. 1918 vallankumoustaistelijan” valokuvan.¹² Kuvan yhteydessä on vainajan nimi ja syntymävuosi, kuolinaika sekä usein kuolinsyy. Lehdissä oli runsaasti kuvia teloituspaikoista, mutta tietoa hautapaikasta ei ollut. Muistamisen ja unohtamisen teema on keskeinen *Itä ja Länsi* -lehden muistojulkaisuissa, niissä korostettiin uhrien kesken katkenneen työn jatkamisen tärkeyttä. Sodan kymmenvuotisjulkaisuissa kommentoitiin suhtautumista vainajiin mm. seuraavasti:

”Me seisomme tänään haudoillanne kunniaa tehden, rakkaat vainajat! Emme saisi niin tehdä, mutta olisimme kurjia petteureita, jos emme niin tekisi. Unohtamaan meitä vaativat, unohtamaan ja hylkäämään kalliit vainajamme! (...) Emme tee niin! Emme voi tehdä niin! Jos niin tekisimme, emme kieltäisi vain teitä, rakkaat vainajat, vaan itsemmekin kieltäisimme.”¹³

Kirjoituksissa tuotiin toistuvasti esiin vallas-
sa olevien vaatimus unohtaa vastapuolen
vainajat.

Sekä voittanut että hävinnyt puoli käyt-

tää vainajistaan sankari-nimitystä alusta lähtien. Kummankin osapuolen sankarit uhra-
sivat henkensä, voittaneella puolella isän-
maan, hävinneellä puolella aatteen puoles-
ta.¹⁴ Kummankin osapuolen kirjoituksissa
korostettiin uhrimieltyä ja uskollisuutta isän-
maata tai aatetta kohtaan. Kuoleman yle-
vyys, uhrautumisen arvokkuus ja sotilaan
velvollisuus liitettiin sankaruuteen, joka
perustui runebergiläiseen arvomalliin. Sen
mukaan sotilaan valinta sodassa elämän ja
kuoleman välillä on valinta kunniantomuuden
ja kunnian välillä.¹⁵ Julkaisuissa koros-
tettiin myös, että vainajat jättivät jälkeensä
pyhän perinnön, joka jälkeensijäneiden oli
velvollisuus muistaa. Kummankin osapuolen
muistojulkaisuissa korostettiin muista-
misen välttämättömyyttä. Ajatus, että sodas-
sa kuolleiden nimiä ei saa koskaan unohtaa,
on yleinen kaikkialla maailmassa.¹⁶

Sota koulujen historian oppikirjoissa ja äidinkielen lukemistoissa

Lasten integrointi yhtenäisen kasvatustajärjes-
telmän piiriin tapahtuu koulussa. Tässä äi-
dinkielen ja kirjallisuuden sekä historian
opetuksella on ollut ja on edelleenkin tärkeä
asema. Kirjallisuudentutkija Leena Kirstinä
on tutkinut sotasankaruuden arkistumista
käsittelevässä artikkelissaan, miten paljon
ja millaisia sotaa kuvaavia tekstejä äidinkielen
lukemistoissa esiintyy. Erityisen kiinnostava
kysymys on, millaisia arvoja ja asenteita
kouluantologiat välittävät sodasta. Henkilö-
hahmoja tutkimalla voidaan erottaa hyvät
ja pahat, ystävät ja viholliset.¹⁷ Kirstinän
analyysi keskittyy sotiin 1939–44 ja tarkas-
telun kohteena ovat lukemistot 1970-luvulle
asti.

E. A. Saarimaan lukukirjoja *Uudempaa
suomalaista kirjallisuutta 1* luettiin välittömästi
sisällissodan jälkeen kouluissa. Se oli
Isänmaallisen lukukirjan lisäksi kouluissa
oppikirjana vielä 1940-luvullakin.¹⁸ Sotia
edeltäneen ajan isänmaallinen perintö siirtyi
niissä lähes muuttumattomana 1940- ja
50-luvulle. Aiheina ovat Nuijasodan Jaakko
Ilkka ja 30-vuotisen sodan hakkapeliitit,
jotka taistelevat loppuun saakka oikeu-
tetun asiansa puolesta itsensä uhraten. Niis-

sä ihaillaan jääkäreitä, esimerkiksi lainaamalla otteita Mailan Talvion romaanista *Kurjet*. Kyösti Vilkunan kertomuksessa ”Revontulten alla” henkilöhahmona on pohjalainen Nissilän isäntä, jonka vaimon kasakat ovat raiskanneet ja polttaneet sitten perheen kodin. Kertomuksessa isäntä käy oikeutettua taistelua perivihollista venäläistä vastaan milloinkaan antautumatta.¹⁹

Sodan muistoja kantavat Saarimaan lukemistot saivat kilpailijoita 1950-luvulla. Kirstinä huomauttaa, että niissä 30-lukulainen henki saa väistyä, vaikka lähimenneisyyden sankarivainajia ei unohdetakaan. 1950-luvulla julkaistuissa lukemistoissa ihanteelliseksi sankariksi nostetaan marsalkka Mannerheim.²⁰ 1960-luvun lopun kouluantologioiden teksteissä sota kuvataan realistisesti, sankaruutta parodioidaan, esimerkkeinä ovat Don Quiote ja sotamies Svejk ja niissä aletaan ottaa näkyvästi kantaa rauhan puolesta. 60-luvun kouluantologioissa kajotaan myös suomalaisen sotilaan maineeseen ja yritetään horjuttaa Mannerheimmyyttä. Sen sijaan sankarivainajat, sotainvalidit ja evakot väistyvät antologioista. Kirstinä katsoo, että 1970-luvun lukemistojen painotusalueita ovat antimilitarismi ja rauhankasvatus. Uutta on, että sota siirtyy rintamalta siviilien keskuuteen ja sen aiheuttamat kärsimykset tuodaan esiin naisten ja lasten näkökulmasta.²¹

Pertti Jokivuori ja Juha Niiranen ovat puolestaan tutkineet historian oppikirjojen kertomuksia kansalaissodasta 1980-luvulle asti. Näissä kertomuksista voi lukea yhteiskunnassa laajemminkin toteutettua hallitsemis- ja ajattelutapaa, jota koulu ideologiseena apparaattina tukee. Ajanjaksona 1918–45 kilpailevat tulkinnat puuttuivat koulujen oppikirjoista. Kansalaissodan kertomuksille oli tyypillistä monoliittisyys, eikä 1920-luvun ja 1940-luvun alun oppikirjoissa ole juuri eroja. Konflikti käsitellään kokonaan voittajapuolen kertomuksena vapaussodasta, sen yhteiskunnallinen tai sosiaalinen luonne peitetään tai kielletään ja hävinnyt osapuoli tuomitaan yhteiskunnan ulkopuolelle. Tämän ajanjakson oppikirjoissa on voimakas pyrkimys eheyden, yksimielisyyden ja yhdenmukaisuuden luomiseen, jon-

ka tarkoituksena on nuorison yhteiskunnallinen sosiaalistaminen.²²

Jokivuori ja Niiranen katsovat, että ajanjaksona 1945–60 oppikirjoissa tulkinnan monoliittisyys säilyy. Aihe yhteiskunnallistuu 1940-luvun lopulla, vaikka oppikirjoissa ei vielä esitetä tietoja kuolleista, kaatuneista tai vangeista. 1950-luvulla alkaa kamppailu sodan nimestä, syistä ja luonteesta. Termin Suomen vapaussota rinnalle tulevat kansalaissota ja sisällissota. Käsitteiden laillisuuden puolesta, kansallinen uhri, vapaustaistelu saavat rinnalleen käsitteet

10. Elsa Hästesko (toim.) (1919) *Sankaripoikia. Kolmas sarja*. Hämeenlinna: Karisto, 212–213.

11. H. J. Boström (1927) *Sankarien muisto. Suomen itsenäisyyden ja vapauden puolesta henkensä antaneiden kansalaisten elämäkertoja*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Kirja.

12. Itä ja Länsi. *Kansalaissodassa kaatuneitten ja murhattujen työläisten muistojulkaisu 1928–1929*. Työväen Kuvalehti. Helsinki: Työn Kirjapaino.

13. *Itä ja Länsi* no 13–14 (1928), 273.

14. Maria-Liisa Kunnas (1976) *Kansalaissodan kirjalliset rintamat eli kirjallista keskustelua vuonna 1918*. SKST 320. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 118–123. Kunnaksen mukaan lyriikassa korostuu molemmin puolin sankarillinen kuolema. Kuolema aatteen puolesta tai kuolema isänmaan puolesta on kunniakasta.

15. Jyrki Nummi (1993) *Jalon kansan parhaat voimat. Kansalliset kuvat ja Väinö Linnan romaanit Tuntematon sotilas ja Täällä Pohjantähden alla*. Helsinki: WSOY, 103, 111, viittaus Eero Tarasti 1990, 191.

16. Catherine Moriarty (1997) 'Private Grief and Public Remembrance: British First World War Memorials', teoksessa Martin Evans and Ken Lunn (eds.) *War and Memory in the Twentieth Century*. Oxford & New York: Berg, 138.

17. Leena Kirstinä (1991) 'Sotasankaruuden arkistuminen kouluantologioissa', teoksessa Pirjo Ahokas & Otto Lappalainen & Jukka Sihvonen (toim.) *Arjen merkit. Arki, taide ja tutkimus*. Kirjastopalvelu: Jyväskylä, 31–32, analyysi koski keski- ja peruskoulun lukemistoja.

18. *Uudempaa suomalaisuutta kirjallisuutta I*; I painos 1918, *Isänmaallinen lukukirja*; I painos 1926.

19. Kirstinä (1991) 32–33, viittaus E. A. Saarimaa 1953.

20. Kirstinä (1991) 33–34 sit. Kauko Haahtela, Pekka Mattila (1961–1963) *Meiltä ja merien takaa, Auringon alla, Maaailma avartuu*.

21. Kirstinä (1991) 35–36, viittaus Eino Kauppinen & Eero Lemola & Terttu Tupala (1967–68) *Keskikoulun peruslukemisto I–IV*; Esko Ervasti & Raija Ruusuvoori (1969) *Lukukirja 3*; Esko Ervasti & Pertti Karkama (1974) *Lukemisto 3*; Leena Laulajainen & Sinikka Halme (toim.) (1979) *Matka kirjallisuuteen 7*.

22. Pertti Jokivuori & Juha Niiranen (1989) *Historian oppikirjat ja hegemonia. Tutkimus kansalaissodasta koulun historian oppikirjoissa*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Sosiologian laitos, Jyväskylän yliopisto, 69–78

luokkavastakohtaisuudet, yhteiskunnalliset epäkohdat ja luokkavallankumous. Tapah- tumien tunnelataus miedontuu ja kouluope- tuksessa aiheen käsittely monipuolistuu myös hävinneen osapuolen näkökulmasta, samoin pyrkimys neutraaliin asioiden kä- sittelyyn. 1960-luvulla Jaakko Paavolaisen *Punainen terrori* ja *Valkoinen terrori* -tut- kimusten ansiosta oppikirjoissa esitetään entistä tarkempia lukuja ja kuolemat tule- vat näin esille.²³

1960-luvun alusta 1980-luvun loppuun oppikirjojen esittämä kertomus yhtenäisty ja ymmärtävä näkökulma tulee mukaan. 1960-luvulla työväenluokka ja työväenliike tulevat kertomuksiin keskeisiksi subjekteiksi.²⁴ Jokinen ja Niiranen näkevät, että ym- märtämisen aspekti ilmenee oppikirjoissa siten, että vuosien 1917–18 tapahtumien kummankin osapuolen intressit sotaan tun- nustetaan. 1970-luvun oppikirjoissa doku- menttiaineistot lisääntyvät ja korostetaan sitä, että kummankin osapuolen on vaikeaa unohtaa sotaa. Edellä esitetyn perusteella voi todeta, että sotaa ihannoitiin ja sen kau- huista vaiettiin oppikirjoissa hyvin pitkään. Isänmaallisuuden rinnalle tulivat vain vähi- tellen sodanvastaisuuden ja rauhankasva- tuksen painotukset.

Kirjallisuus on folkloren ja muistitiedon ohella tärkeä osa yhteistä muistia. Kauno- kirjallisuus välittää voimakkaita tunteita, eikä tutkimuskirjallisuus aina poikkea täs- sä mielessä kaunokirjallisuudesta. Muistitie- don ja kirjallisuuden tärkeä tehtävä on ker- toa ihmisenä olemisesta, antaa välineitä in- himillisyyden, myötätunnon ja suvaitsevai- suuden merkityksen ymmärtämiseen.²⁵

Kuoleman totuus

Sisällissodan jakautuneiden muistojen kes- keinen ristiriita liittyy moraaliseen vastuun- ottoon sodan jälkiseurauksista, suureen vai- kenemiseen sekä tulkintaan totuudesta ja oikeudenmukaisuudesta. Muistot patoutuivat vuosikausiksi ihmisten mieliin ja ne murtuivat vasta, kun koko kansalle annetiin 1960-luvulla eri arkistojen perinney- selyiden yhteydessä ensi kertaa mahdolli- suus itse kertoa oma tulkintansa kansalais- sodasta. Arkistot tallensivat silloin kymme-

niätuhansia sivuja tuhansien suomalaisten omakohtaisia kokemuksia sodasta ja sen seurauksista. Kerronta jakautui kahtia.²⁶ Voittaneisiin samastuvat kertoivat jo paine- tussa kirjallisuudessa esiin tulleita asioita. Sen sijaan hävinneisiin samastuvien kerto- jien muistoissa oli paljon uutta. Näissä ker- tomuksissa virallinen muisti kyseenalaistet- tiin ja esiin nostettiin vaiettuja asioita. Ker- tojat, jotka kirjoittivat vuoden 1918 tapauk- sista, korostivat jatkuvasti kirjoittavansa ja kertovansa siksi, ”ettei totuus unohtuisi”. Näin kirjoittavat kertojat olivat poikkeuk- setta niitä, jotka lukeutuivat hävinneeseen osapuoleen.

Muistitietokeruisiin 1960-luvulla osallis- tuneet kertojat ottivat kantaa muistamisen ja unohtamisen kysymykseen. Hävinnee- seen puoleen samastuvat korostivat muis- tamisen tärkeyttä totuuden tähden, ja heil- le oli tärkeää, että tehdyt vääryydet tulivat esille.²⁷ Monet kertojat esittivät huolensa, ehtiikö heidän kertomuksensa vielä mukaan tutkimukseen. 1960-luvun muistitiedon ke- ruu herätti kertojissa toiveen sisällissodan historiankirjoituksen uudesta suunnasta: totuudenmukaisesta historiasta.²⁸

Voittaneisiin samastuvat kertojat puoles- taan perustelivat unohtamista sillä, ettei muistaminen hyödytä ketään, se vain lisää kärsimystä. Esimerkiksi vuonna 1894 syn- tynyt mies kirjoitti Kansanrunousarkistolle 1960-luvulla:

Lopuksi eräs tavallaan sivuasialla, viime syksynä eräs filosofian lisensiaatti Paavolai- nen kirjoitti näistä asioista väitöskirjan, mikä meidän vanhojen mielestä oli väärin, koska nimenomaan jo marsalkka Mannerheimin eläessä sovittiin, että nämä asiat unohdetaan molemmin puolin, tämä unohtaminen pitäisi myöskin pitää, ainakin kunnes me kaikki paljon kärsineet ja mukana olleet olemme poissa (...).²⁹

Kertoja viittasi Jaakko Paavolaisen poliitti- sia väkivaltaisuuksia käsittelevään *Punai- nen terrori* väitöskirjaan, joka ilmestyi syk- sällä 1966 sekä ilmeisesti myös 1967 ilmes- tyneeseen *Valkoinen terrori* -teokseen. Kommentti toi esiin 1960-luvun kulttuuri-

sen kontekstin ja kertojan reaktion mahdollista uutta tietoa tuovaa tutkimusta vastaan. Se viittasi myös 1930-luvun kulttuuriseen kontekstiin. Sisällissodan ylipäällikkö Mannerheim oli lausunut ”vuoden 1918 vapausodan muistojuhlissa” vuonna 1933, ettei enää ole kysyttävä missä kukin oli ollut vuonna 1918.³⁰ Esimerkkikertojan mielipide sisältää kuitenkin ehdon ”ainakin kunnes me kaikki paljon kärsineet ja mukana olleet olemme poissa”.

Mikä on se totuus, jota hävinneen puolen kertojat painottavat kertomuksissaan? Mitä olivat ne kysymykset, joita voittaneisiin samastuvien mielestä ei ”kannata vatvoa” ja mikä oli se väärä, johon hävinneen puolen kertojat vetoavat? Lähes poikkeuksetta kysymys on väkivaltaisista kuolemista. Arkistoihin 1960-luvulla tallennetuista perinne- ja muistitietokokoelmista sekä 1998 käynnistyneestä ”Suomen sotaturmat 1914–1922” -hankkeen kansalaiskirjeistä saa yhä informaatiota epäselvistä kuolemantapauksista.³¹

Monet kirjoittajat vakuuttavat tietävänsä totuuden monesta kuolemasta ja niihin liittyvistä vääryyksistä ja haluavat tuoda ne julki. Sillä, mitä kertoja muistaa ja mitä me kuulemme, on tärkeä yhteys. Kertomuksella on merkitystä niin kauan kuin se kohtaa kuulijan tietoisuuden.³² Monet toisen maailmansodan juutalaisten kansanmurhan trauma tutkineet korostavat taitoa kuulla hiljaisuutta, joka liittyy ahdistaviin kokemuksiin ja muistoihin. Tuhoamisleirikokemuksista kertovat muistelijat eivät kerro yksinkertaisia empiirisiä historiallisia faktoja, vaan hauraasta eloonjäämisestä ja tuhon vastarinnasta.³³ Tällaisten kertomusten kohtalona on pysyä keskeytettynä kerrontana, kuten kirjallisuudentutkija Lawrence L. Langer on korostanut – ei vain teknisessä mielessä, vaan kokemuksen vaietun luonteen vuoksi. Kysymyksessä ovat sellaiset kokemukset, jotka jättävät jälkeensä sanattoman surun. Nämä kokemukset eivät prosessoidu ajan myötä samalla tavalla kuin muu kertonta, koska menetykset, joista ne muistutavat eivät herätä toiveita niiden uudelleen kokemisesta. Tällaiset muistot ovat inhimillisempiä dokumentteja kuin historialliset

dokumentit yleensä. Niillä on kiusallinen vuorovaikutussuhde menneen ja nykyhetken välillä, ja ne tavoittavat sellaisen vakaavuuden, joka ylittää huolellisen pikkutarkkuuden. Yksinkertaiset virheet ja lapsukset korjaantuvat ajan myötä ja näyttävät triviaaleilta, jos niitä vertaa muistin kompleksisiin kerrostumiin.³⁴ Muistamisen ja menneisyydestä kertomisen problemaattinen suhde liittyy menneen saavuttamattomuuteen. Mennyt todellisuus on kadonnut, jäljelle jää muistaminen, menneestä kertominen tai kirjoittaminen.

Lähdeaineistona kansanmurhan todistajien ja väkivallan uhrien kertomukset ovat arvokkaita niiden subjektiivisen luonteen vuoksi. Juuri tästä syystä ne ovatkin usein hedelmällisempiä kuin viranomaisarkistojen asiakirjat, kärjäpöytäkirjat tai poliitikon kirjeet. Kertomukset usein liioittelevat, mutta niin tekevät asiakirjatkin. Omakohtaisten kertomusten avulla voidaan kuitenkin päästä kaikkein lähimmäksi ihmistä, kokijaa ja

23. Jokivuori & Niiranen (1989) 39, 45, 56, 72–73.

24. Jokivuori & Niiranen (1989) 63, 74–75.

25. Vrt. Mona Siegel (2002) ”History is the Opposite of Forgetting”: The Limits of Memory and the Lessons of History in Interwar France’, *The Journal of History* 74, 770–800; Sirkka Ahonen (2002) Historiakulttuuri, historiallinen identiteetti ja historianopetus, teoksessa Jan Löfström (toim.) *Kobti tulevaa menneisyyttä. Historiallis-yhteiskunnallinen kasvatus uudella vuosituhannella*. Jyväskylä: PS-kustannus, 66–87.

26. Peltonen (1996).

27. SKS Kansanrunousarkisto 1918–3:81.

28. Sisällissodan perinnekeruun järjestäminen ei SKS:ssa ollut ongelmaton. Martti Haavion ajattelussa suhteessa vuoteen 1918 oli tapahtunut kuitenkin muutoksia verrattuna 1930-lukuun, sillä myönteiseen ratkaisuun järjestää keruu vaikutti ratkaisevasti Haavion mielipide. Ks Peltonen (1996) 65, 300–301.

29. SKS Kansanrunousarkisto 1918–42:228.

30. Ks. Kari J. Sillanpää, Kari J. & Harri Westermark (toim.) (1992) *Mannerheim: sotilas ja ihminen*. Helsinki: Yliopistopaino.

31. Nainen s. 1911, kirje Heikki Ylikankaalle, Suomen sotaturmat 1914–1922 -projekti.

32. Walter Benjamin (1986) *Silmä väkijoukossa. Huomioita eräistä motiiveista Baudelairin tuotannossa*. Helsinki: Odessa, 13.

33. Felman & Laub (1992) 47–53. Antropologi Margaret Mills on tutkinut afganistanilaisten kerrontaa, hän huomauttaa, että juuri se mitä ei sanota on olennaisinta. Ks. Margaret A. Mills (1991) *Rhetorics and Politics in Afghan Traditional Storytelling*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press 17, 19, 20–21.

34. Langer (1991) xi, xv.

hänen ajatuksiaan. Subjektiiivisuus on muisteluaineistojen erityispiirre, joka tekee niistä hedelmällisiä ja arvokkaita. Lähteiden subjektiiivisuus ei tarkoita tutkimuksessa kuitenkaan kontrollin lopettamista, epäluotettavia valintoja tai tutkijan oikkuja, vaan sellaisten kulttuuristen muotojen ja prosessien tutkimista, joilla ihmiset ilmaisevat itseään historiassa. Subjektiiivisuudella on omat ”objektiiiviset” lakinsa ja karttansa, jotka voivat olla vähemmän konkreettisia tai yleispäteviä kuin kovat faktat, mutta silti ne ovat olemassa. Unohtamiselle, vaikenemiselle tai totuuden muuntamiselle on aina omat syynsä.³⁵

Muistamiseen ja unohtamiseen liittyy läheisesti kysymys sallitun ja kielletyn suhteesta. Joissakin olosuhteissa vaikenemisen muuria on mahdotonta murtaa. Vaikeneminen pitää sisällään sanattoman sopimuksen: Kun minulta ei kysytä, en myöskään kerro asiasta. Tabu on sosiaalinen järjestelmä, kognitiivinen raja, jota ei saa ylittää puhumalla siitä. Mutta jos jokin asia on tabu, se ei kuitenkaan merkitse sitä ettei tätä asiaa olisi olemassa elävässä elämässä.³⁶

Toisto ja purkaminen

Väkivalta jättää aina jälkeensä trauman. Yksilöön liitetty trauma-käsite voidaan laajentaa koskettamaan myös historiallisia tapahtumia, yhteisöä ja kansaa, kuten historiantutkija Dominick LaCapra on esittänyt. Traumaan liittyvät torjunta tai työstäminen eivät sisällä sinänsä mitään ”yksilöllistä.” Kiinnittämällä huomiota suremisen kollektiivisiin tapoihin saadaan tietoa esimerkiksi siitä, miten joukkotuho vaikuttaa ihmisiin ja yhteiskuntaan tai millä tavoin esimerkiksi muistomerkit mahdollistavat suremisen. Historiallisen trauman käsittely edellyttää muistamista ja trauman aiheuttajan kriittistä kohtaamista. Tapoja kohdata historiallinen trauma ovat toistaminen ja purkaminen. Purkamisella – vaikean muiston perinpohjaisella selvittämisellä – on tärkeä merkitys, sillä tutkimustieto edistää kiteytyneiden totuuksien vertailua ja soveltamista toisiinsa. Pelkkä totuuksien toistaminen sumentaa perustavan kysymyksen muistamisesta ja estää vapauttavan suremisen.

Muistamisen ja historian välillä ei ole yksinkertaista kahtiajakoa.³⁷

Totuus on problemaattinen käsite. Ongelma joukkotuhon yhteydessä on siinä, ettei käsitys ”totuudesta” koskaan riitä kattamaan kuvaa vaikeasti käsitettävästä tapahtumasta. Joukkotuhon jälkeistä selviytymistä tutkinut oikeustieteilijä Martha Minow korostaa totuuteen pyrkimistä. Siinä on ainakin kolme keskeistä toimintatasoa: henkilökohtainen taso, jossa keskeistä on julmuuksista kertominen, uudelleen tulkinnan taso, jossa tuotetaan moraalista oikeudenmukaisuutta sekä poliittisten merkitysten taso, joka tuottaa historiallisia asiakirjoja tutkimusta varten.³⁸

Faktoihin rajoittuminen jättää sivuun merkityksellisen kiistan siitä, mikä on todellista tai mitkä asiat liittyvät inhimillisiin peruskysymyksiin.³⁹

Totuuden ja oikeuden rinnalla kulkevat myös kosto ja anteeksianto. Moraalinen vastuunotto väärinteosta ilmaisee itsekunnioitusta ja oikeudentajua. Vaaraa piilee kuitenkin aina siinä, että rikoksesta ”rangaistetaan” kovemmin kuin on tarpeellista. Tästä historiassa on lukuisia esimerkkejä. Käsitteenä anteeksianto on monimutkainen ja kaukana koston ajatuksesta. Sillä on myös monia merkityksiä, jotka tulevat uskonnollisen perinnön lisäksi lakiteksteistä ja rangaistuskäytännöistä. Pohtiessaan anteeksiannon filosofiaa Jacques Derrida esittää, että Nürnbergin oikeudenkäynnissä luodulla käsitteellä ”rikos ihmisyyttä vastaan” tai käsitteellä ”ihmisoikeudet” on pelkästään oikeudellinen sisältö, niiltä puuttuu ”pyhyys” kristillisen perinteen merkityksessä. Onkin tärkeää kysyä, kuka pyytää anteeksiantoa, keneltä sitä pyydetään ja mistä syystä? Anteeksiannon logiikka hyväksyy paradoksin, faktan, että on annettava anteeksi. Uskonnollisessa kielenkäytössä puhutaan perisynnistä, kaikkein pahimmasta anteeksiantamattomasta rikoksesta, jota mikään juridinen käsite ei vastaa. Derrida korostaa ”puhtaan” anteeksiannon merkitystä ja huomauttaa, että aina kun anteeksianto esiintyy sosiaalisen, kansallisen, poliittisen tai psykologisen vakiinnuttamisen nimissä normalisoimaan surutyötä, toimimaan terapiana tai

muistamisena, ”anteeksianto” ei ole puhdasta. Anteeksiannolla on oltava merkitys ja tämä merkitys liittyy ajatukseen sovinnosta, sovituksista, pelastumisesta ja vapautuksesta.⁴⁰

Vaikea muisto

Auschwitzin keskitysleiriltä selviytynyt italialainen kemisti ja kirjailija Primo Levi korosti kirjassaan *Tällainenkö on ihminen* (1947), ettei hän kirjoittanut keskitysleiriä kuvaavaa teostaan uusien syytteiden esittämiseksi, vaan ”korkeintaan lähdeaineistoksi ihmisen mielen rauhallista tutkimusta varten”. Tuhomaisleirien historiaa olisi kaikkien pidettävä uhkaavana vaarana. Jos keran ihminen voi tehdä tällaista juutalaisille, kaikki muutkin ihmiset olivat mahdollisia uhreja.⁴¹

Levin jaottelussa ihmiset voidaan jakaa kahteen poikkeuksellisen hyvin toisistaan erottuvaan luokkaan: pelastuneisiin ja tuhoutuneisiin. Muut jakoperusteet, kuten hyvät ja huonot, viisaat ja tyhmät, pelkurimaiset ja rohkeat, onnettomat ja onnelliset eivät ole hänelle yhtä selkeitä, ne sitä paitsi sallivat liian lukuisia ja vivahteellisia välimuotoja.⁴² Useat toisen maailmansodan joukkotuhota tutkineet ovat korostaneet, että ihmisillä oli kaksi vastausta painajaisiinsa, äärimmäinen äänekkyyys tai äärimmäinen vaitelaisuus, välimuotoa ei ollut.⁴³

Suomessa sisällissodan käsittelyssä toiston ja purkamisen prosessi on ollut alusta lähtien idullaan sodan kummallakin puolella. Kuten sosiaalipsykologi Matti Virtanen on osoittanut, kaikki vuoden 1918 kokeneet sukupolvet Suomessa eriytyivät. Ne jakautuivat ensiksikin kahtia: punaisiin ja valkoisiin. Toiseksi kumpikin osapuoli jakautui toisaalta sotaristiriidan jatkajiin ja toisaalta sisäisen leirijaon eheyttäjiin.⁴⁴ Eriytyminen ja jakautuminen vaikuttivat suhtautumiseen vuoden 1918 sotaan.

Suomessa alettiin viettää 1930-luvulla ”Sovinnollisuuden viikkoa” tammikuun alussa. Esimerkiksi vuonna 1935 tasavallan presidentti avasi viikon radiopuheellaan, jossa hän korosti kansan kehityksen ja onnen riippuvan ihmisten hyvästä tahdosta yhteisiä pyrkimyksiä kohtaan.⁴⁵ Kuitenkin

vuosien 1939–44 sotiin saakka oman totuuden toistaminen hallitsi kummallakin puolella, mutta vain valkoinen tulkinta oli näkyvää ja virallista.

Jyrkkiä tulkintoja sisällissodasta pyrittiin 1960-luvulla tasoittamaan korostamalla, että sota oli yhteinen kansallinen kokemus. Jaakko Paavolaisen terminologiaa käyttäen, sota oli ”kansallinen murhenäytelmä”. Julkisuudessa kirjailija Väinö Linna painotti trauman purkamisen merkitystä korostamalla, että ”totuus ei ole punainen eikä valkoinen, vaan inhimillinen ja siitä syystä enimmäkseen kipeä”. Hän ilmaisi mielipiteessään käsityksen, että vaikka väkivaltaa ja epäinhimillisyyttä ei voi hyväksyäkään, niihin johtaneita motiiveja voi ymmärtää.⁴⁶ Juuri Pohjantähden toisen osan elokuva- ja teatterisovituksissa nähtiin ensimmäistä kertaa teloituskohdauksia ja puhuttiin sellaisista tabuista kuin ruumisröykkiöt ja joukkohau-

35. Alessandro Portelli (1991) *The Death of Luigi Trastulli and Other Stories. Form and Meaning in Oral History*. Albany & N.Y.: State University of New York Press, ix.

36. Klaus H. Schreiner (2002) 'Remembering and Forgetting at "Lubang Buaya": The "Coup" of 1965 in Contemporary Indonesian Historical Perception and Public Commemoration', teoksessa Robert Cribb & Kenneth Christie (eds.) *Historical Injustice and Democratic Transition*. London & New York: Routledge, 62–65.

37. Dominick LaCapra (1997) 'Revisiting the Historians' Debate. Mourning and Genocide', *History & Memory*, Studies in Representations of the Past. Tel Aviv University, 80–112.

38. Minow (1998) 62. Nämä ovat myös totuuskomisoiden tärkeitä ulottuvuuksia. Ks. myös Ginzburg (1996) 123, 129; Kalela (2000) 139–166, erit. 164–166.

39. Minow (1998) 79.

40. Jaques Derrida (2001) *On Cosmopolitanism and Forgiveness*. London and New York: Routledge, 32–36; myös LaCapra (1997) on kriittinen kaikkea holokaustia tai Shoahia normalisoivaa pyrkimystä kohtaan.

41. Dan Steinbock (1962) 'Jälkisanat. Keskitysleirin arkeologia – Tällainen on ihminen', teoksessa Primo Levi *Tällainenkö on ihminen*. Jyväskylä: Gummerus, 220, 224.

42. Primo Levi (1947/1982) *Tällainenkö on ihminen*. Suom. Tapio Hiisivaara. Jyväskylä: Gummerus, 107; Primo Levi (1988) *The Drowned and the Saved*. New York: Vintage International.

43. Langer (1991), Felman & Laub (1992).

44. Matti Virtanen (2001) *Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka*. SKST 831. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 113.

45. *Aamulehti* 3.1.1934 ja 3.1.1935.

46. *Aamulehti* 8.12.1960.

dat.⁴⁷ Nyt myös hävinneen puolen toisto pääsi julkisuuteen. Linnan ansiosta kummankin osapuolen toistot alkoivat asettua toisiaan vastaan ja kyseenalaistaa toisiaan. Yhteiskuntatieteessä ja julkisuudessa käydyssä keskustelussa olennaiseksi 1960-luvun lopulla tulikin oletus, että tunnustettuina ja institutionalisoituina ristiriidat vahvistavat yhteiskunnan toimintakykyä ja kiinteyttä.⁴⁸

Filosofi Oiva Ketonen esitti 1980-luvulla, että vuoden 1918 tapahtumien julkinen käsittely on välttämätöntä. Hän rinnasti sisällissodasta vaikenemisen ja mielenterveysongelmat toisiinsa. Ketonen korosti, että sekä hävinneen että voittaneen puolen harjoilla oli häpeällisiä tekoja, joiden molemminpuolinen tunnustaminen voi aloittaa historian tervehdyttämisen. Ihmisellä on, kuten Ketonen asian ilmaisi, merkillinen kyky torjua tietoisuudestaan välittömässä läheisyydessäänkin olevia asioita, jos niissä ilmenee mitä tahansa epäinhimillisyyttä ja etenkin jos niiden huomioonottaminen pakottaa muuttamaan tunnepohjaisia asenteita. Ajattelu, jossa paha ei ole minussa vaan muissa, johtaa mielen sairastumiseen. Kansallisen mielenterveyden ehtona on vastuun ottaminen menneisyydestä.⁴⁹ Laajaa keskustelua ei tuolloin kuitenkaan syntynyt. Keskustelu sisällissodasta käynnistyi julkisuudessa jälleen, kun Heikki Ylikankaan tutkimus *Tie Tampereelle* ilmestyi vuonna 1993. Ylikangas korosti vuoden 1918 julkisen käsittelyn merkitystä ja esitti, että vain salattujen ja peiteltyjen tekojen paljastaminen tervehdyttäisi sisällissodan vamma. Ylikangas korosti sisällissodan trauman työstämisen välttämättömyyttä.⁵⁰

Suomessa näyttää olleen 1990-luvulla uudenlainen tapa nähdä sisällissota yhteiskunnallisena poikkeustilanteena, jossa väkivalta ja ihmisen pahuus pääsevät valloilleen.⁵¹ Tapa nähdä sisällissota punaisen ja valkoisen väkivallan kierteenä on ongelmallinen, koska se ei sisällä kysymystä sisällissodan trauman purkamisesta, vaan eksplisiittisesti sen unohtamisen. Julkisuudessa käydyssä keskustelussa toistettiin vanhoja käsityksiä sisällissodasta. Se ilmeni esimerkiksi Ylikankaan *Tie Tampereelle* -tutkimuk-

sen tai Valtioneuvoston asettaman *Suomen sotaturmat 1914–1922* -hankkeen lehtikirjoitusten otsikoinneissa: ”Sodan haavat auki vielä kerran”⁵² tai ”Vuoden 1918 murhenäytelmä vielä kerran”.⁵³ Tärkein asia on vaarassa unohtua: pimeyden voimien ja mieltömyyksien voittaminen. Keskeinen kysymys kuuluukin, miten löydämme oikeanlaisen ilmaisun käsitellessämme vaikeaa historiaa. Ajatteluamme hallitsevat käsitteet, vältämme tiettyjä sanoja tai sanat, joita käytämme ovat täynnä vakiintuneita mielikuvia, joita huomaamatta toistamme.⁵⁴

Sisällissodan kokeneet aikalaiset korostivat kahta seikkaa, ensiksikin sodan kokemusta ei voi koskaan unohtaa, toiseksi sota ei saa koskaan toistua. Esitin kysymyksen sisällissodan muistamisen ja unohtamisen tarpeellisuudesta vuonna 2000 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkiston vastaajaverkostolle (*Vuosi 1918 maisemassa*). Kertojista monet pohtivat muistamisen välttämättömyyttä. Sen rinnalle he nostivat esiin olennaiset kysymykset, mitä pitäisi muistaa ja mitä pitäisi unohtaa. Näin pohti 1927 syntynyt nainen:

47. Pentti Paavola (1992) *Teatteri ja suuri muutto. Ohjelmistot sosiaalisen murroksen osana 1950–1971*. Helsinki: Kustannus Oy Teatteri, 156; Ilkka Kippola (1998) *Sotapolulla? Kansalaisodan ideologia jälki suomalaisessa elokuvassa, Työväentutkimus* 1998, 3–8.

48. Kettunen (1987) 284.

49. Oiva Ketonen (1983) *Kansakunta murroksessa. Kesää ja sen taustaa*. Porvoo: WSOY, 94, 98–99; Oiva Ketonen (1979) Mitä on ihminen? *Kanava* no 7, 395–401.

50. Heikki Ylikangas (1993) *Tie Tampereelle. Dokumentoitu kuvaus Tampereen antautumiseen johtaneista sotatapahtumista Suomen sisällissodassa*. Porvoo Helsinki Juva: WSOY, 521–526; vrt. Sirkka Ahonen (1998) *Historiaton sukupolvi? Historian vastaanotto ja historiallisen identiteetin rakentuminen 1990-luvun nuorison keskuudessa*. Historiallisia Tutkimuksia 202. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 64–73.

51. Ks. esim. Helsingin Sanomat, Vieraskynä 1.10.1993 Risto Alapuro, sekä Ylikankaan *Tie Tampereelle* kirjan arvostelut: Matti Peltonen (1993) 'Tammerfors 1918, My Lai ...' *Historisk Tidskrift för Finland* 78, 623–629; Juha Siltala (1993) 'Etninen puhdistus Suomessa 1918' *Historiallinen Aikakauskirja* 91, 221–228.

52. *Helsingin Sanomat* 5.9.1996.

53. *Aamulehti* 28.1.1998.

54. Pentti Leino (1987) 'Kieli ja maailman hahmottaminen', teoksessa Tommi Hoikkala (toim.) *Kieli, kertomus, kulttuuri*. Helsinki: Gaudeamus, 41; Ilona Reinert (2001) *Taiteen muisti. Tutkielma Adornosta ja*

Vihamielisyydet olisi syytä unohtaa siinä mielessä ainakin kun ne lietsovat uutta vihaa. Ehkä olisi *syytä muistaa menetykset* (kurs. ump), ettemme ajautuisi samanlaiseen tilanteeseen. Vanha sananlasku sanoo: ”Sota sortaa hävittää, rauha huoneen rakentaa”.⁵⁵

Menneisyyden käsittelyssä olennaisinta ei ole normalisoida, vaan kriittisesti kohdata purkamaton trauma.⁵⁶ Surra sitä, mikä ansaitsee tulla surruksi, kuten 1936 syntynyt mies asian ilmaisi:

Minun käsitykseni on näin, osa kansaa ei halua kuulla mitään niistä surkeista tapahtumista. Vaikka on elokuvia, kirjoja (...) Mutta *eikö suru pitäisi olla yhteinen* (kurs. ump). Koska ilot jakaantuu kansan kesken esim. urheilussa. Ja muistoa tulisi vaalia, väristä huolimatta, sillä molempi väripuoli piti asiaa oikeana.⁵⁷

Kysymys ei ole siitä, etteikö meillä olisi tietoa sisällissodasta tai toisen maailmansodan joukkotuhosta, sillä numeraalista tietoa juutalaisen kansanmurhasta niin kuin Suomen sisällissodastakin on runsaasti. Ongelma on siinä, että luvut ovat niin valtavia, että niistä tulee helposti abstrakteja, että käsitys lukujen todellisesta merkityksestä hämärtyy.⁵⁸

Suomessa on yritetty korjata sisällissodan inhimillisiä menetyksiä myös hävinneen osapuolen kohdalla erilaisin korvausmenetelyin 1940-luvulta lähtien.⁵⁹ Trauman purkamisen kannalta oli tärkeää, että sodan

molemmille osapuolille annettiin 1960-luvulla mahdollisuus kertoa julkisille arkistoille oma tulkintansa sodan seurauksista.

Trauman purkaminen liittyy kysymykseen, kenellä on oikeus sanoa, mitä menneisyydestä muistetaan ja unohdetaan. Toisto ja purkaminen ovat sisäkkäisiä muistamisen muotoja ja ne ovat kiinteässä yhteydessä yhteiskuntapoliittisiin ja kulttuurisiin muutoksiin. Kysymyksiä, joiden ajankohtaisuus ei lakkaa, on syytä yhä uudelleen pohdita. Mitä sisällissodasta olisi hyvä muistaa ja miksi sekä kenellä on oikeus kertoa menneisyydestä? Miten vaikeaa muistoa tulisi ylläpitää sortumatta toistoon? ■

Shoabista. Helsinki: Tutkijaliitto, 259; Arno Survo (1998) ’Unohtamisen taianomainen taito. Inkerin menneisyys monikieliseksi kääntyneenä’ *Suomen Antropologi* 1, 1993, 48.

55. SKS Kansanrunousarkisto, *Vuosi 1918 maisemassa* -kysely (2000), nainen s. 1927 maanviljelijä Raisio, 14646 /10121.

56. LaCapra (1997) 80–106.

57. SKS Kansanrunousarkisto, *Vuosi 1918 maisemassa* -kysely (2000), mies s. 1936 Pilkanmaa, 14598.

58. Stéphane Bruchfeld & Paul A. Levine (1998) *Kertokaa siitä lapsillenne... Kirja juutalaisten joukkotuhosta Euroopassa 1933–1945*. Finsk version. Stockholm: Levande historia. Regeringskansliet.

59. Peltonen (2003). Hävinneen puolen korvauskysymyksiä on käsitelty 1940-luvulta lähtien. Ks. Rauno Selin (1988) *Vuonna 1918 surmansa saaneiden punakaartilaisien baudat seurakuntien bautausmaiden ulkopuolella ja valtiiovallan bautojen kunnostamiseen myöntämät avustukset vuoteen 1959 asti*. Selvitys 27.7.1988. Tutkimusosasto, Kansallisarkisto ja esim. *Suomen Sosialidemokraatti* 15.11.1941; 17.7.1943; 3.10.1973; *Amulehti* 5.12.1973; *Vaasa* 25.11.1973; *Kansan Uutiset* 9.1.1974; 28.6.1974.